
Když nadání nestačí

Když nadání nestačí

Role protekce na amerických a českých univerzitách

Břečťanem porostlé cihlové budovy jsou symbolem tradičních univerzit na východním pobřeží Spojených států. Osm elitních soukromých vysokých škol, mezi něž patří například Harvard, Princeton a Yale, se proto nazývá „Břečťanová liga“, anglicky Ivy League. Zároveň ale na mnoha místech USA bují rostlina s podobným názvem, takzvaný jedovatý brečťan (poison ivy), způsobující při dotyku velmi nepříjemnou vyrážku. V týdeníku Economist použili nedávno jméno této rostliny jako ironický titul ek úvodníku, který popisuje praktiky používané v Břečťanové lize při přijímání nových studentů. Economist shrnuje závěry, ke kterým došel novinář z Wall Street Journal Daniel Golden, jenž za sérii investigativních článků o poměrech na prestižních amerických univerzitách dostal v roce 2004 Pulitzerovu cenu. Na základě těchto článků Golden také letos vydal knihu s názvem The price of admission (Cena za přijetí).

Přes vysoké školné, které se pohybuje mezi 20 a 30 tisíci dolarů ročně, je na univerzity Břečťanové ligy velký nával (Yale například přijímá jen 9 % přihlášených studentů). A není divu - diplom z Harvardu či podobné školy otevírá dveře k nabídkám na skvěle placená místa. Jak si univerzity vybírají z tak velkého množství přihlášených?

V Americe vysoké školy neorganizují přijímací zkoušky. Řídí se výsledky uchazečů ve standardizovaném testu studijních předpokladů SAT. Toto kritérium, samo o sobě velmi férové, není ovšem na elitních univerzitách jediné. Daniel Golden zjistil, že na školách Břečťanové ligy zůstává až 60 % míst vyhrazeno pro studenty s nějakou další „výhodou“. Tou může být třeba skutečnost, že na téže univerzitě studovali již uchazečovi rodiče. Jak George Bush, tak John Kerry byli podprůměrní studenti, kteří by se byli těžko dostali na Yale, kdyby školu nenavštěvovaly už generace jejich předků.

Dobře jsou na tom také uchazeči, jejichž rodiče na dané škole přednášejí. Takovému studentovi se pak nejen odpouští školné, ale v mnoha případech se mu toleruje trochu horší výsledek v testu SAT. Ani tím však výčet výhod nekončí. Otevřené dveře mají zároveň ti, kdo mohou studovat na sportovní stipendium. Člověk si přitom obvykle vybaví chudého, často černošského sportovce, jenž vyniká v atletice, basketbalu či americkém fotbalu. Břečťanová liga ale dává sportovní stipendia také dobře situovaným studentům, věnujícím se okrajovým sportům pro bohaté, třeba šermu či jezdeckví.

Asijci a chudí běloši

Nejkřiklavější příklady nespravedlnosti Golden nalézá tam, kde vstupují do hry velké finanční příspěvky, na jejichž stálém přísunu jsou soukromé univerzity závislé. Elitní školy si neformálně zjišťují ekonomickou situaci přihlášených studentů. Pokud uchazeč z dobře situované rodiny jen těsně v testu SAT nesplní podmínky přijetí, nebývá přímo odmítnut, ale je zařazen na čekací listinu. Často mu pak škola nabídne přijetí v dalším kole a tiše předpokládá, že vděční rodiče složí sponzorský dar. Příspěvky se pohybují ve statisících dolarů. Takto se na prestižní Duke University dostala i Maud Bunnová z rodiny bohatých producentů kávy. Její matka, která se hned stala členkou fundraisingového výboru univerzity, otevřeně říká, že nyní vrací škole zpět to, čeho se dostalo dceři.

Neškodí také být celebritou. Předseda přijímacího výboru na téže univerzitě osobně zašel do domu Stevena Spilberga, aby nabídl možnost studovat režisérovi nevlastní dceři. A Lauren Bushová, topmodelka a neteř současného prezidenta, byla přijata na Princeton, i když přihlášku poslala měsíc po termínu.

Je-li nějaká skupina při přijímání na elitní univerzity mírně, ale systematicky zvýhodňována, musí to být na úkor jiné demografické skupiny. Studie Daniela Goldeny ukazují, že nejvíce znevýhodněni jsou Asijci a chudí běloši. Překvapivě více než představitelé jiných minorit, kterým mnohdy pomáhá systém pozitivní rasové diskriminace. Průzkumy ukazují, že Američané asijského původu musí v průměru v testech bodovat lépe než ostatní, aby měli stejnou šanci na přijetí.

Na elitní univerzity se tedy v USA nepřijímá jen podle intelektuálních kvalit uchazečů, v tomto smyslu má celý systém ke spravedlnosti daleko. Harvardský profesor Gary Orfield upozorňuje, že většina elitních univerzit ve skutečnosti provádí pozitivní diskriminaci bohatých a privilegovaných - nikoli příslušníků znevýhodněných menšin, jak to žádá tzv. Affirmative Action prosazená v 60. a 70. letech minulého století. Zatím není jasné, zda to Goldenova kniha pomůže změnit.

Kdy budou jednotné testy

V Česku je situace poněkud jiná: rozhodujícím faktorem pro přijetí na vysokou školu jsou tu obvykle přijímací zkoušky. Podle široce zakořeněné představy při nich hraje velkou roli korupce.

Je pravdou, že cesta na vysokou školu pomocí úplatku nebyla dříve neobvyklá a ještě před pár lety proběhl na **Právnické fakultě Karlovy univerzity** skandál s prozrazenými přijímacími testy. Přesto zkušenost pozorovatelů, kteří nejsou na výsledku přímo zainteresováni, naznačuje, že v současnosti probíhají přijímací zkoušky až na výjimky bez korupce.

Problémem ale zůstává kvalita přijímacích testů. Věrný tradici, zkouší mnohé univerzity uchazeče spíše z encyklopedických znalostí, místo aby zkoumaly jejich studijní předpoklady. Školy také postrádají zpětnou vazbu, protože

si dlouhodobě nezjišťují, zda sítím přijímaček prošli ti správní uchazeči. Skoro to vypadá, jako by členové přijímacích komisí měli jen nejasnou představu o tom, jaké studenty chtějí na škole mít. Navíc se při jedné přijímačce běžně používá několik sad testů, které z principu nemohou být přesně stejně náročné. Zvláště na fakultách s velkým převisem poptávky může hrát tato malá loterie velkou roli; studenti, kteří náhodně dostali o něco jednodušší test, získávají značnou výhodu.

I v Česku existují snahy nahradit přijímací zkoušky jednotným testem, který by se snažil odhalit studijní předpoklady uchazečů. Má tomu pomoci i plánované zavedení státních maturit v roce 2008. V současné chvíli ale není jasné, zda se termín podaří splnit. Nevíme také, jestli budou státní maturity skutečně prověřovat studijní schopnosti, nebo zda zůstanou u „osvědčeného“ testování encyklopedických znalostí.

Další variantou, inspirovanou americkou praxí, je projekt Národních srovnávacích zkoušek, se kterým přišla před deseti lety Společnost Scio. Tyto testy, které se konají několikrát ročně na více než deseti místech v Česku a v několika slovenských městech, jsou za poplatek přístupny komukoli. Zájemce může projít zkouškou obecných studijních předpokladů (analogie amerického SAT), ale také testem z matematiky, cizího jazyka či základů společenských věd. Přes počáteční nedůvěru ze strany vysokých škol dnes celá řada fakult používá výsledky těchto zkoušek jako pomocné kritérium při rozhodování. Od příštího roku na Národní srovnávací zkoušky plně přejde devět fakult (například Národohospodářská fakulta VŠE, fakulta sociálních studií v Brně či tři fakulty Ostravské univerzity), což představuje 20-30 tisíc uchazečů.

Je tedy možné, že v budoucnu hromadně přejdeme od přijímacích zkoušek na vysoké školy ke standardnímu testu studijních předpokladů. Nečíhají na nás podobné svody jako ve Spojených státech? Nebudou si univerzity hledat cesty, jak výsledky testů alespoň trochu obejít?

Podle studie Petra Matějů a Jany Strakové z roku 2003 si Česko - ve srovnání s ostatními zeměmi OECD - nevede příliš dobře v poskytování rovného přístupu k vyššímu vzdělání. Zvýhodnění jsou studenti s lepším rodinným zázemím, roli hraje ekonomická situace a další faktory, které se studijními předpoklady přímo nesusouvějí. K „rozřazování“ podle těchto kritérií u nás ovšem dochází mnohem dříve, než může mladý člověk začít uvažovat o studiu vysoké školy; už při přijímání na gymnázia, zejména víceletá. Statistiky ukazují, že studenti těchto středních škol jsou předurčeni být úspěšnými uchazeči o vysokoškolské studium. To se týká zejména absolventů malého počtu gymnázií, která lze s mírnou nadsázkou označit za elitní.

Analogie univerzitní Břečťanové ligy u nás ale neexistuje. Byť máme několik velmi dobrých fakult, není tu ani jedna vysoká škola, která by byla špičková v mezinárodním kontextu. Pokušení, kterému jsou vystaveny prestižní americké univerzity, se zatím příliš bát nemusíme. Bohužel.

Pavel Jungwirth, Autor pracuje v Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR a přednáší na MFF UK.